

ЗДОБУТКИ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ТА СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Андрусяк Т. Г.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка

Черговий Президент України створив чергову структуру, завданням якої є «напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України». На цей раз це Конституційна Комісія (Указ Президента України № 119/2015 від 3.03.2015 р. «Про Конституційну Комісію»). Перед цим була Конституційна Асамблея, яка була створена «для підготовки змін до Конституції України» (Указ Президента України № 31/2012 від 25.01.2012 р. «Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї»). А їй передувала Національна конституційна рада, на яку було покладено «підготовку концепції системного оновлення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні та проекту нової редакції Конституції України» (Указ Президента України № 1294/2007 від 27.12.2007 р. «Про Національну конституційну раду»).

Створення всіх названих структур наочно демонструє усвідомлення Президентом України (незалежно від особи, яка здійснювала на цей час його обов'язки) необхідності кардинальних змін в чинній Конституції України, прийнятій 28.06.1996 р. Результати діяльності перших двох структур свідчать про їх неефективність. Принаймні у жодному з указів не йде мова про створення чергової структури на базі попередньої і з використанням її напрацювань. Кожна нова структура починає з чистого аркуша. І завершує свою діяльність з завершенням строку повноважень чергового Президента, указом якого вона була створена.

Причина такої ситуації, на нашу думку, полягає в тому, що, і нині чинна Конституція України, і всі напрацювання у сфері конституційної реформи є продовженням традиції радянського конституціоналізму з його декларативністю та декоративністю. В СРСР конституція була тільки елементом ідеологічно-пропагандистської системи і жодним

чином не впливала на суспільні процеси, які регулювалися виключно рішеннями вищих компартійних органів. Те, що декларувалося в конституції, і те, що мало місце в реальній дійсності, жодним чином не було узгоджене між собою. Конституція в радянській системі була елементом декорації для «трудящих всього світу», тому в ній з легкістю закріплювалися всі передбачені в міжнародно-правових актах права і свободи людини, оскільки реально захистити свої права посиланням на конституційну норму було неможливо. Ця традиція знайшла своє продовження і в актах, що лягли в основу творення сучасної України. Так в Декларації про державний суверенітет прийнятій 16.07.1990 р., тобто в період коли про розпад і припинення існування СРСР ще не йшлося, закріплено норму про те, що «Українська РСР має право на власні Збройні Сили. Українська РСР має власні внутрішні війська та органи державної безпеки, підпорядковані Верховній Раді Української РСР». Хоча єдина армія, і єдині органи безпеки існували ще більше року і ніхто й не намагався їх розділити. Цікаво інше. Декларація приймалася Верховною Радою УРСР з депутатським складом, який, в своїй більшості, навіть не допускав думку про державну самостійність України і до самої ідеї ставився або глибоко вороже, або, в кращому випадку, байдуже. Проте, щоб мати додатковий аргумент у відстоюванні своїх інтересів у протистоянні з союзним центром тут використано поняття «національна державність українського народу» та зазначено, що «Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення». Ні одне, ні друге поняття більше в конституційному законодавстві України використовуватися не буде. І вже в Акті проголошення незалежності України акцент зроблено на територіальному принципі, підкресливши, що проголошення незалежності України здійснюється «продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні». Тобто нинішня Україна не є продовженням українського державотворення, творення власної держави українським народом, більше того, вона навіть не є продовженням традиції державотворення в Україні. Вона є продовженням тих державних утворень, які протягом тисячоліть виникали і зникали на

українських землях, тобто на певній території, на Україні. І вже в проекті нової Конституції України, що був винесений на всенародне обговорення (Постанова Верховної Ради України № 2525-ХІІ від 1.07.1992 р. «Про проект нової Конституції України») було закріплено норм про «народ, який складають громадяни усіх національностей», тобто зроблено акцент на тому, що народ України, це частина радянського народу, яка проживала на території УРСР, підкреслюючи багатонаціональний характер України та заперечуючи що це є форма української національної державності. Ця норма буде закріплена і в нині чинній Конституції України. Вона дасть можливість з'явитися кримському народові, який будуть складати громадяни Криму всіх національностей, луганському народові, який також «проголосить» свою державу, і який будуть складати громадяни Луганської області всіх національностей і так аж до мікрорайону в будь-якому місті. І все це, при потребі буде підкріплено висновками ОБСЄ, Венеціанської комісії та інших численних і неефективних міжнародних організацій.

Рація і перспектива існування сучасної України тільки у визнанні та конституційному закріпленні принципу національної державності українського народу. Сучасне міжнародне право не знає інших підстав утворення держави крім реалізації народом/нацією/народністю свого права на самовизначення «Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» («Міжнародний пакт про громадянські і політичні права»). Мова йде саме про народ, а не про населення певної території. Не беруся тут дати визначення поняття «народ», так само як і «нація» чи «народність» (вживалося в радянській конституції). Різних визначень є достатньо багато і кожен з них має свої недоліки. Видається, що ці поняття в правовому відношенні є синонімічними. І протиставлення нації і народу є достатньо штучним і надуманим. Народ/нація це стійка спільнота людей, яка усвідомлює своє право на самовизначення. І об'єднує цю спільноту не мова (століттями стосовно українців проводилася політика русифікації, полонізації, мадяризації румунізації, і говорити українською було дуже часто не те, що не престижно, а

небезпечно. Тому тут доречно згадати ідею Миколи Скрипника, який заперечував «українізацію», а говорив про «дерусифікацію», тобто повернення до рідної мови людей яких примусово позбавляли можливості користуватися нею), не історія (бо специфіка традиційної історії, на що звертав увагу ще Михайло Грушевський, полягає в її одержавленні, тісному зв'язку з правлячими династіями, політикою правлячих груп, часто далеких в своїх інтересах від інтересів народу або і глибоко ворожих цим інтересам), не релігія чи архаїчні традиції. Об'єднуючим фактором в першу чергу і головню є усвідомлення спільної боротьби за власну свободу, за власне, спільне майбутнє. І тому в національній державі, а переважна більшість сучасних держав світу є національними, більше того, немає жодного факту останніх десятиліть добровільного об'єднання двох держав в одну, але є достатньо багато фактів поділу багатонаціональних держав, громадянин держави є представником народу, який утворив цю державу. Без огляду не тільки на національність, але й на расове походження.

Сучасна Україна повинна базуватися не на «тисячолітній» чи «багатовіковій» традиції державотворення, оскільки правова рівність всіх громадян, без огляду на їх расу, віру, стать, соціальне походження, майновий стан, що є основою сучасної держави як ідея з'являється тільки в XVII-XVIII ст., і тільки в XIX-XX ст. знаходить своє загальне конституційно-правове та законодавче закріплення. Пройшло менше 200 років від часів, коли, як писав Тарас Шевченко: «Продаєм, / Або у карти програєм / Людей... не негрів... а таких / Таки хрещених... н о п р о с т и х» («Кавказ»). Тому доказувати право на власну державність аргументуючи його реальними чи міфічними історичними традиціями необхідно було в XIX ст., коли мав місце поділ на «історичні» і «неісторичні» народи. Вже XX ст. такої аргументації не потребувало і визнавало право на власну державність за кожним народом.

Український конституціоналізм, який, на нашу думку, бере початок від «Вільної Спілки» Михайла Драгоманова базувався на двох засадах, які були неприйнятні для радянського конституціоналізму. Це права і свободи людини, включаючи крім загальних базових, таких як свобода слова, вільне виборче право тощо ще й такі, як право на опір незаконним

діям державного службовця, право на носіння зброї, право організувати військові формування (які дуже близькі і зрозумілі для українців ще з козацької доби, і панічно неприйнятні для тоталітарної системи та сформованим в умовах цієї системи посадовим особам сучасної України) та реальне і розвинуте місцеве самоврядування (не важко зрозуміла «децентралізація влади», а саме місцеве самоврядування, як право громади самостійно вирішувати всі питання власної життєдіяльності які її стосуються). Ці ідеї, в тій чи іншій формі, знайшли своє закріплення в конституційних актах та проектах періоду української державності 1917-20-х рр., в програмних документах УГВР, працях українських теоретиків права та конституціоналістів, які працювали поза межами контрольованої тоталітарним режимом України.

Безумовно, що не слід переоцінювати значення здобутків українського конституціоналізму. Відсутність можливостей для повноцінного розвитку української юридичної науки та розвитку національної демократичної державності не сприяли їх зростанню. Проте тільки повна відмова від спадщини тоталітарного минуло та актуалізація здобутків періоду боротьби за національне визволення та державну самостійність дасть можливість створити таку Конституцію України, яка реально стане основою для динамічного сталого розвитку України як демократичної, правової, ефективної держави, що зможе посісти належне місце в світовому співтоваристві та забезпечити всім своїм громадянам можливості для самореалізації та досягнення достойного рівня матеріального та духовного благополуччя. В іншому випадку нас чекають все нові і нові конституційні комісії/асамблеї/ради та поступове і неухильне сповзання на маргінес цивілізаційного розвитку людства.